

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Національна спілка краєзнавців України

ОСНОВИ КРАЄЗНАВСТВА

*ПІДРУЧНИК ДЛЯ СТУДЕНТІВ
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ*

Харків 2015

УДК 908
ББК 28.89я7
О-75

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 1 від 28 січня 2013 р.)

Затверджено рішенням Президії правління Національної спілки краєзнавців України як підручник для студентів вищих навчальних закладів

За загальною редакцією члена-кореспондента НАН України
О. П. Реснта

Редакційна колегія: С. М. Аржевітін — д.с.н., Л. В. Баженов — д.і.н.,
В. С. Бакіров — акад. НАН України, О. П. Гончаров — к.і.н., М. В. Делеган —
к.і.н., В. І. Дмитрук — к.і.н., В. П. Кошур — акад. НАПН України,
В. Г. Кремень — акад. НАН України, акад. НАПН України,
Р. В. Маньковська (відповідальний секретар) — к.і.н., О. С. Онищенко —
акад. НАН України, С. І. Попович — к.і.н., О. П. Реснт (голова) — член-кор.
НАН України, І. Ю. Робак — д.і.н., В. А. Смолій — акад. НАН України,
О. А. Удод — член-кор. НАПН України.

Рецензенти:

В. П. Андрущенко — доктор філософ. наук, академік НАПН України;
В. М. Даниленко — доктор історичних наук, член-кор. НАН України;
Г. А. Скрипник — доктор історичних наук, академік НАН України.

Основи краєзнавства : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М-во освіти і науки України, Харк. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, Нац. спілка краєзнавців України ; за ред. О. П. Реснта. — Харків, 2015. — 328 с.

Підручник для студентів вищих навчальних закладів уніфікований для всіх спеціальностей, містить сучасні теоретичні та практичні розробки з основних питань краєзнавства. Авторський колектив з урахуванням результатів найновіших наукових досліджень приділив увагу висвітленню науково-методологічних засад краєзнавства, історії розвитку науки, головних напрямів у структурі краєзнавства та впливу краєзнавчих знань на патріотичне виховання молодого покоління.

У додатках вміщено навчально-методичний та хрестоматійний матеріал з дисципліни «Основи краєзнавства».

Для викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

ЗМІСТ

Передмова [Реснт О. П.]	8
РОЗДІЛ І. Теоретико-методологічні засади краєзнавства (Гончаров О. П., Куделко С. М., Павлова О. Г.)	
Краєзнавство як наука	16
Об'єкт і предмет краєзнавства. Поняття «край»	19
Методологічні засади краєзнавства	23
Структура краєзнавства: основні складові та галузеві напрями	31
Організаційні форми краєзнавства	34
Функції краєзнавства	35
Зв'язок краєзнавства з іншими науками та дисциплінами	38
Запитання та завдання для самоконтролю	42
Список рекомендованої літератури	43
Розділ II. Історія становлення розвитку краєзнавства в Україні (Баженов Л. В., Прокопчук В. С.)	
Періодизація розвитку краєзнавства в Україні. Перший етап	46
Зародження наукового краєзнавства. Другий етап зародження наукового краєзнавства	52
Третій етап розвитку українського краєзнавства	56
Четвертий етап. Краєзнавство в добу Української революції 1917–1921 рр.	64
Краєзнавчий рух в Україні у 20-х — середині 50-х рр. XX століття	66
Відродження краєзнавства в Україні та підготовка багатотомного видання «Історія міст і сіл Української РСР»	74
Краєзнавство доби незалежності України	78
Запитання та завдання для самоконтролю	84

Список рекомендованої літератури	86
----------------------------------	----

Розділ III. Джерела в краєзнавчих дослідженнях та їх характеристика

(Бондаренко Г. В., Панишко С. Д.)

Особливість краєзнавчих джерел	89
Групування, типологія і систематизація джерел	90
Писемні джерела	91
Речові джерела та матеріальна культура	94
Мовні джерела	101
Запитання та завдання для самоконтролю	104
Список рекомендованої літератури	104

Розділ IV. Край України: загальна характеристика

(Гончаров О. П.)

З історії районування України. Краєзнавче районування	107
Київщина	115
Волинь	120
Поділля	123
Галичина	125
Буковина	128
Закарпаття	129
Чернігівщина	132
Полтавщина	134
Слобожанщина	136
Донеччина	138
Запорозжя	140
Причорномор'я	144
Бессарабія	149

Запитання та завдання для самоконтролю	151
Список рекомендованої літератури	152

Розділ V. Довкілля як об'єкт краєзнавчих досліджень (Коваленко О. Б.)

Природниче краєзнавство: основні напрями дослідження	156
Природно-заповідний фонд України	163
Охорона природного середовища та екологічна історія	171
Запитання та завдання для самоконтролю	175
Список рекомендованої літератури	176

Розділ VI. Дослідження історії краю в краєзнавстві

(Голубко В. Є., Литвин М. Р., Середяк А. В.)

Напрями досліджень історії краю крізь призму часу	179
Джерела з історії краю	181
Комплексне дослідження населеного пункту	183
Соціальна історія краю	185
Видатні постаті у краєзнавчих дослідженнях	190
Пам'ятки історії та культури краю: принципи та підходи дослідження	192
Запитання та завдання для самоконтролю	200
Список рекомендованої літератури	201

Розділ VII. Краєзнавча діяльність установ науки, освіти та культури

(Мельниченко В. М., Удод О. А.)

Краєзнавчі дослідження в науково-дослідних установах	204
Краєзнавство в навчальних закладах	206
Краєзнавча діяльність бібліотек	213
Архіви в краєзнавчих дослідженнях	218

Запитання та завдання для самоконтролю	222
Список рекомендованої літератури	223

Розділ VIII. Розвиток краєзнавства в музейних закладах

(Маньковська Р. В.)

Краєзнавчі музеї у системі українського краєзнавства	226
Музеологія як наука	229
Типологія класифікації українських музеїв	231
Краєзнавчі музеї: сторінки історії	232
Громадські музеї	240
Краєзнавчий потенціал музеїв під відкритим небом та екомuzeїв	242
Запитання та завдання для самоконтролю	246
Список рекомендованої літератури	246

Розділ IX. Краєзнавча робота в туристичних організаціях

(Попович С. І.)

Краєзнавство і туризм. Туристичне краєзнавство	250
Туристичні ресурси та їх комплексна оцінка	265
Туристичне районування території України	271
Туристичні регіони	274
Запитання та завдання для самоконтролю	276
Список рекомендованої літератури	277

Післямова	279
-----------	-----

Додатки

Робоча навчальна програма з дисципліни «Основи краєзнавства» для студентів вищих навчальних закладів	282
Теми семінарських занять з дисципліни «Основи краєзнавства» для студентів вищих навчальних закладів	304

Робоча програма краєзнавчої практики для студентів вищих навчальних закладів	308
Практичні завдання з дисципліни «Основи краєзнавства» для студентів вищих навчальних закладів	314
Указ Президента України «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» від 23 січня 2001 р.	317
Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання Всеукраїнській спілці краєзнавців статусу національної» від 16 жовтня 2008 р.	319
Постанова Президії Національної академії наук України «Про затвердження оновленого складу Міжвідомчої координаційної ради з питань краєзнавства» від 12 червня 2013 р.	320
Програма розвитку краєзнавства на період до 2025 р.	321